

VII. Hafta: *Teknoloji Toplumu*, J.Ellul (I.Bölüm)

Bu derste, J. Ellul'un *Teknoloji Toplumu* kitabının ilk bölümünde yer alan teknik olgusu ve onun tarihsel gelişimi tartışılacaktır. Çağdaş toplumun belirleyici ve baskın zorunluluğu teknik metodolojidir. Ellul bize sosyolojik çözümler ve kavrayışlar için tekniğin ne denli önemli olduğunu göstermeye çalışmakta ve bu bağlamda teknolojinin toplumsal bir örgütlenme modeli oluşturması bakımından çözümlenmesini yapmakla da daha önce yapılmamış bir ilki gerçekleştirmektedir. Aslında Marx'ın bu sosyolojik faktörü anladığını ancak bunu maddi eşitsizlikle birleştirdiğini söyler. Ellul için teknik, toplumsal bir etmen olarak toplumsal bir diyalektiğe dayanarak aşılabilir.

Ellul'un toplumsalı teknikle birleştirerek ele alması pek çok eleştiriye de konu olur. Ona göre bu eleştirilerin ardında düşünürlerin tekniği yanlış anlamaları bulunmaktadır. Bu yanlış anlama esasen günümüzde tekniğin geleneksel ya da tarihsel anlamından oldukça farklılaşmış olduğunun anlaşılmasını dayanır. Ellul bu noktada en belirgin ayrımı teknik ve teknoloji arasında yapar. Konumuz diyor, teknolojik makineler değildir. Onların toplumsal formasyonda zorunlu olarak etkin, metodolojik tekniklere yakalanması, onların boyunduruğuna girmesidir. Yani teknik, bir yöntemler bütünüdür. Akılsal olarak varılan ve insani etkinlikte mutlak bir etkiye sahip olan yegane şeydir.

Aslen teknik, insanın dünyaya düşmesiyle (ilk günahla) başlar. Ancak 18.yy'da tekniğin yeri dramatik bir biçimde değişmeye başlar. Bunun altında yatan düşünce insani çabanın en iyi sonuçlara, amaçlara ulaşması için gerekli prosedürlerin arayışıdır. Nitekim 19.yy burjuvazinin teknikle tanışmasıdır. Teknik böylelikle maddi ya da ticari çıkarlara açılan bir kapı ya da anahtar olur. 20.yy kentleşme ve teknolojik toplum ortaya çıkar. Teknik adeta canavarlaşarak sanayileşmiş iş alanları ve oradaki farklı, yeni tekniklerin gelişimine dönüşür. Ellul bunu *yüzyılın kazığı* olarak betimler.

Ellul kitabında tekniğin en temel özelliklerini şöyle sıralar: Belirleyici güç ve baskı, nihai değer ya da anlam, yeni toplumsal düzenin geçici değil zorunlu ve kalıcı etkinliği, insani eylem alanının en etkin yapısı. Teknik, evrensel olarak totaliterdir. Modern toplumda akılcı bir yöntemsellik vardır ve bu, şeylerin değer sistemlerinin hem ölçütüdür hem de onları organize eder. Böylelikle her şey niteliksel değil, niceliksel olarak düzenlenir ve böyle bir anlama sahip olur. Tıpkı canlı bir organizmadaki kanser gibi tekniğin sistemleşmesi modern tekniği ve teknoloji toplumunun her hücrelerini istila eder. Diğer yandan, tekniğin bu zekice oluşturulmuş istilacı metodolojisi insanlığın onu özgürleştirici bir şey olarak algılamaya yanlıgısını doğurur. Doğal olanın zorunluluğundan özgürleşen işlevsel bir araçsalcılık da denilebilir. Buna karşın

Ellul, teknik, insanlığı köleleştirir. Onlara bir özgürlük yanılsaması sunarken aynı zamanda onları teknolojik toplumun gereksinimlerini sağlamaya, onlara alışmaya götürerek araçsal, ticari, çıkara dayalı, işlevsel bir karmaşanın nesnelliğine hapseder.

Teknoloji makine demek değildir. Şimdiye ait form, modellerle geçmiştekileri özdeş sayamayız. Bu nedenle, yaygın anlayış teknik tarihini, makine tarihi olarak anlamakla büyük bir hata yapmaktadır. Elbette teknik makineyle başlar. Makine olmadan teknik dünya olamaz. Ancak bununla da kalınmaz. Çünkü teknik artık tümüyle makineden bağımsızlaşmıştır. Endüstriyel hayatı aşmış ve onun dışına çıkmıştır. Buna tekniğin özerkleşmesi adını veriyor. Artık makine tekniğe bağımlıdır. Makine, tekniğin merkezi değildir. Sadece küçük bir parçasıdır. Öyle ki makinenin toplumsal ve ekonomik kullanımı bile başka tekniklerce belirlenir.

Teknik yalnızca üretici etkinliği değil, tüm insani faaliyetleri de ele geçirmiştir. Diğer yandan, makine aynı zamanda saf tekniktir. Teknik her nerede meydana gelirse önce bir mekanizasyon doğurur. Daha önce de belirtildiği gibi, teknik ve makine arasındaki bir diğer ilişki ise bugünkü uygulamanın temelini oluşturur. 19.yy. makine toplumsal alana giriyor. Artık insani olmayan dünya şekilleniyor. Suçlu kapitalizm değildir. O, yaratmadı bizim dünyamızı. Makine yarattı, makine anti-sosyaldir; diyerek de bu düşüncelerini tamamlar Ellul.

Ona göre, kapitalizm 19.yy derin düzensizliğinin yalnızca bir boyutudur. Peki, düzeni yeniden kurmak için ne yapmalı? Toplumun ekonomi, politika, sanat, yaşam biçimleri, ticaret sistemleri gibi tüm yapıları sorgulanmalıdır. Ancak günümüz toplumunda baskın olan makine olduğundan tüm bunlar makine bağlamında yeniden okunmalıdır. Her şey, yeni dünyanın istediği gibi şekillenir. Makine yaşamla bütünleşir. İşçilerin evleri bile yıkılır ve çağın gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılır. Ancak teknik bir yandan makineyi içerir. Diğer yandan da onu aşacak güce de sahiptir. Bu güç, mekaniktir. **Metal canavar, teknikte kendisi kadar katı bir kural bulur.** Teknik, makinenin topluma girişi olur böylece. Bu iki biçimde olur biri akılcılaştırmadır diğeri ise ahenksiz makineye ahenk getirmedir. Makinenin emeğin alanında yaptığını teknik soyut alanda yapar. Etkindir ve her şeyde etkin olarak açar kendini. tekniğin bu yeni formu makineyi bazı alanlarda toplayarak onu sınırlar ve dolayısıyla yönetir.

Ellul bize tekniğin modern teknolojiadaki bu dönüşümünü ayrıntılandırmadan önce tarihsel gelişimini analiz eder. Teknik eylem, insanın en ilkel eylemidir. Bunları, avlanma, balık tutma, yiyecek toplama, silah yapımı, giyimden inşaata kadar pek çok şey olarak sıralayabiliriz. Peki, bu eylemin kökeni nedir? Merkeze konulan olgu genellikle icat ya da yenilik olgusudur. Ancak teknik eylem nasıl ortaya çıkmıştır; diye sorduğumuzda bazı düşünürler bunun dini bir olgu olduğunu iddia ederler. Tabii din burada daha çok **sihir** ya da

büyü teknikleriyle özdeşleşmiştir. Bitkilerin büyü yapmak için kullanılmasında hangi bitkinin ne işe yaradığı ve nasıl ya da nelerle birlikte kullanılması gerektiğine ilişkin bilgi burada tekniği tanımlamaktadır. Yine madenleri işleme, bronz gibi madenleri yapma işi de bir teknik meselesidir. Tabii sihir ya da büyü olarak teknik daha çok manevi düzenle ilgili bir kontrolü anlatır. Onu *Homo Faber*'in yapıp etmeleriyle tam olarak örtüştüremeyiz. Ancak tavır ya da biçimsel amaç bakımından ortaktırlar.

Manevi alanda sihir tekniğin tüm özelliklerini sergiler. Adeta insan varlığı ile yüce güçler arasında bir aracı gibidir. Sihir, tanrıların gücünün insana tabi kılınma aracıdır. Bu nedenle özünde faydacı bir mantık taşır. Böylelikle de ilkel tekniğin temsilidir. ***Teknik, insan için bir giysi, kozmik bir elbisedir.*** Madde ile savaş, hayatta kalma mücadelesi insanı kendisi ve çevresi arasında bir ara bulucu kılmaktadır. Korunma ve savunma esastır; burada. Teknikle insan düşmanlarını müttefiklere dönüştürür.

Buna bağlı olarak, Ellul, sihir ve maddi tekniğin benzeştiği iddiasındadır. Ancak elbette şuna da yanıt vermelidir: Neden yalnızca biri öne çıktı ve tarihsel süreç içinde dönüşerek günümüze kadar geldi? Ellul şöyle yanıtlıyor sorumuzu: Maddi teknik sihirden görece farklıdır. Sihir çok daha katı bir sisteme genişletilebilir. Sihirin uygulama alanı sınırlıdır. Çok az yayılma vardır ya da hiç yoktur. Bu nedenle sihir alanında gerçek bir ilerleme de yoktur. Mekânda ilerleme, zamanda bütünleşme yoktur sihirde. Aksine sihir gerilemiştir. Ömrü etnik grup ya da medeniyetler kadardır. Bir medeniyet çöktüğünde ya da yok olduğunda geriye bıraktığı maddi aygıtlardır (araç-gereçler, evler, üretim biçimleri), manevi alan değildir. Sihir, adeta yan yana dizilen ve birbirinden kopuk diziler gibidir. Sonsuz yeni başlangıçlar vardır. Maddi teknik ise yığılıp birikerek ve birbirini etkileyerek ilerler, gelişir. Ama yine de sihir ve maddi teknik iki temel teknik biçimidir. Birbirlerinden ayrı olsalar da her yerde çokça etkileşime de girerler.

Ellul'un bir diğer ilginç iddiası ise yaygın görüşün aksine tekniğin Batı kaynaklı olmayıp Doğu/Yakın Doğu kaynaklı olduğudur. Elbette bilimsel ve teorik olarak değildir. Tamamen pratik uygulama esaslıdır bu iddia. Doğu'nun sürekli mistisizm ile örtüştürülmesini de bir yanılgı olarak görüyor. Antik Yunan'da ise tutarlı bilimsel etkinlikler ve bilimsel düşüncenin sistematize edilmesini görüyoruz. Elbette bu başlangıç daha sonra bilim ve tekniğin ayrışmasına da neden olacaktır. Çünkü Grekler için görünen, somut dünya daima maddi gereksinimlerin alanı olarak küçümsenir. Aslında Antikite'nin gerilemesinin ardında bu yaklaşımları vardır. Faydanın küçümsenmesi ve düşünceye dalış ya da tefekkürün idealize edilmesi esastır. Bu zamanla yenilikçi dehanın yitirilmesine ve teknik gereksinimler için Doğu'ya başvurmaya neden olur. Grekler ***know-how ile know-why*** arasındaki köprüyü nasıl

kuracaklarını bilmiyorlar. Yani bilginin ilk ilkeleri ile bilginin ne için olduğu, neye yarayacağı arasındaki ilişkiyi de diyebiliriz. Tekniğin reddi Antikite için bilerek yapılan pozitif bir eylemdir. Kendine hâkim olma ya da öz-denetim, yazgı ve verili hayat anlayışını kapsar. Sonuçta, Ellul'a göre, bile isteye yaparlar bunu, kol gücü ya da emeği aşağılama yoluyla asıl amaçlarını aklın zirvesine varma olarak konumlandırırlar.

Toplumsal anlamda teknik ilk olarak Roma'da başlıyor. Askeri ve sivil anlamda tekniğin bir adım ilerlediği görülüyor. Ancak en önemlisi ve öne çıkanı elbette hukuktur. Her şey ister özel olsun isterse kamusal Roma Hukuku'na bağlıdır. Somut ve amprik bakış daha baskındır ve böylece idari, hukuki teknikler gelişir. M.S. 3.yy'da hukuk tekniği ile hayatın ayrıntıları ele alınır. Her şey düzenlenir, öngörülür ve birey bir stabilite içerisine yerleştirilmeye çalışılır. Teknik burada toplumun iç ahengine yöneliktir. Dışarıdan empoze edilmemiştir. Ahengi geliştirme amaçlıdır. Hukuk tekniğinde süreklilik esastır. Sürekli ve her durumda yeniden adapte etme söz konusudur. Bu anlamda da muazzam bir uygulanabilirlik sağlanmaya çalışılır. Ancak daha sonra Roma da teknik bir baş dönmesine sürüklenir. Bu noktada Hıristiyanlık ve teknik ilişkisi önemlidir. 4-14. Yüzyıllar arasında Hıristiyanlık Roma'da bir parçalanmaya neden olur. Endüstri, ulaşım ve şehirlerin kurulmasında gerçekleşen bir parçalanmadır; bu. Akapitalist, ateknik bir toplumsallık söz konusudur. Hukuk ve diğer teknikler Hıristiyanlık tarafından insan ırkının düşmanı, şeytan icadı olarak anlaşılmaya başlanır. 12. Yy'da teknik anlamda bir kıpırtıdan söz edilebilir. Bu da Doğu etkisiyle olur. Medeniyetimizin teknik dürtüsü Doğu'dan gelir; diyor Ellul. Ortaçağ Hıristiyan dünyasında tek bir teknik gelişir o da Skolastisizm yani zihinsel bir teknik. Bu nedenle Hıristiyanlığın köleliği aştığı ve böylelikle teknik ilerlemeyi başlattığı savı doğru olamaz. Kölelik ve teknik arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Mısır'da da kölelik vardır ancak teknik gelişmiştir.